

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Декан факультету
соціальної педагогіки та психології
О.В. Пономаренко
«30» серпня 2023 р.

ПСИХОЛОГІЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

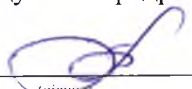
підготовки бакалавра

очної (денної) та заочної (дистанційної) форм здобуття освіти
спеціальності 053 – психологія
освітньо-професійна програма «ПСИХОЛОГІЯ»

Укладач Клопота Є.А., доктор психологічних наук, професор, професор
кафедри психології

Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри психології

Протокол № 1 від “31” серпня 2023 р.
Завідувач кафедри психології

(підпис) Н.О. Губа
(ініціали, прізвище)

Ухвалено науково-методичною радою
факультету СПП

Протокол № 1 від “30” серпня 2023 р.
Голова науково-методичної ради факультету
СПП

(підпис) Т.В. Турбар
(ініціали, прізвище)

Погоджено
Гарант освітньо-професійної програми
«Психологія»

(підпис) Н.О. Губа
(ініціали, прізвище)

2023 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Галузь знань, спеціальність, освітня програма рівень вищої освіти	Нормативні показники для планування і розподілу дисципліни на змістові модулі	Характеристика навчальної дисципліни	
		очна (денна) форма здобуття освіти	заочна (дистанційна) форма здобуття освіти
Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки	Кількість кредитів – 4	Вибіркова	
		Цикл професійної підготовки спеціальності	
Спеціальність 053 - Психологія	Загальна кількість годин – 120	Семестр:	
		7	7
	Лекції		
	20 год.	6 год.	
Змістових модулів – 2	Практичні		
	20 год.	12 год.	
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Кількість поточних і контрольних заходів –	Самостійна робота	
		80 год.	102 год.
		Вид підсумкового семестрового контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Психологія віктимної поведінки» є формування у студентів знань щодо змісту та видів віктимної поведінки, психологічних чинників і психологічних особливостей поведінки жертви, профілактики та корекції віктимної поведінки особистості.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Психологія віктимної поведінки» є:

1. Розкрити психологічний зміст віктимної поведінки особистості, визначити психологічні чинники її виникнення.
2. Дослідити природу основних категорій жертв злочинів, віктимності, віктимізації та віктимної поведінки.
3. Висвітлити особливості діяльності психолога з профілактики та корекції віктимної поведінки.
4. Розвивати практичні навички діагностики та консультування людей з віктимною поведінкою.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми за результатами вивчення навчальної дисципліни здобувач має

набути такі програмні компетентності:	методи і контрольні заходи
– ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.	– метод усного контролю, – метод письмового контролю, – метод тестового контролю, – метод практичної перевірки, – метод самооцінки – вхідний контрольний захід; – поточні контрольні заходи, – тематичні контрольні заходи; – атестаційний контроль; – підсумковий контроль. – контроль на практичних заняттях.
– ЗК1 Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях	
– ЗК5 Здатність бути критичним і самокритичним	
– ЗК8 Навички міжособистісної взаємодії	
– ЗК14 Здатність орієнтуватися у постійно змінних умовах соціального середовища та ефективно будувати гармонійні стосунки з оточенням	
– СК3 Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (зокрема, в контексті організації заходів раннього втручання)	
– СК5 Здатність бути критичним і самокритичним	
– СК9 Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну діяльність відповідно до запиту	
– СК13 Здатність визначати норму й патології психічного розвитку взаємозв'язок і взаємовплив фізичної, когнітивної, емоційної, соціальної та культурної сфер	
– СК 15 Здатність знаходити ефективні рішення в нестандартних	

ситуаціях під час надання психологічної допомоги	
досягти таких програмних результатів навчання:	методи і контрольні заходи
– ПРН1 Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання	– метод усного контролю, – метод письмового контролю,
– ПРН5 Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги	– метод тестового контролю, – метод практичної перевірки, – метод самооцінки – вхідний контрольний захід;
– ПРН11 Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій (в т.ч. у роботі з особами, що отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни).	– поточні контрольні заходи, – тематичні контрольні заходи; – атестаційний контроль; – підсумковий контроль;
– ПРН12 Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника	– контроль на практичних заняттях.
– ПРН17 Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності	
– ПРН20 Застосовувати набуті знання у практичній діяльності психолога, психолога консультанта та психолога терапевта	

Міждисциплінарні зв'язки. Психологія віктимної поведінки пов'язана з такими дисциплінами як: Вікова психологія, Соціальна психологія, Психологія особистості, Психодіагностика, Загальна психокорекція.

«*Вікова психологія*» вивчає закономірності розвитку психіки на різних етапах соціалізації особистості. Під час вивчення психології віктимної поведінки необхідно враховувати вікові особливості жертви, які мають важливе значення для подальшої діагностики та психокорекції.

«*Соціальна психологія*» вивчає динамічні групові процеси та соціальні ролі, які впливають на взаємодію людей у різних життєвих ситуаціях. Людина з віктимною поведінкою має певну специфіку та соціальний статус, які мають вплив на інтеграцію такої особистості в соціум.

«*Психологія особистості*» пов'язана з віктимною поведінкою у контексті структури самосвідомості, формування адекватного Я-образу та усвідомлення захисних механізмів особистості.

«*Психодіагностика*» допомагає виявити особливості віктимної поведінки особистості та визначити необхідність її подальшої психокорекції.

«*Загальна психокорекція*» пов'язана з психологією віктимної поведінки тому, що існує необхідність корегування Я-образу такої особистості за допомогою різноманітних засобів, заходів, тренінгів та індивідуальних консультувань.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Психологічні основи віктимної поведінки особистості

Тема 1: Віктимологія як наука

Предмет віктимології: мета, завдання, функції віктимології. Методологія і методика віктимологічних досліджень. Огляд віктимологічних досліджень у світі.

Тема 2. Зміст і форми віктимної поведінки особистості

Поняття про віктимну поведінку. Відхилення поведінки від соціальних і моральних норм. Віктимна поведінка як наслідок компенсації почуття неповноцінності (А. Адлер, Е. Еріксон),

незадоволення потреби в самоповазі (А. Маслоу). Теоретичні підходи до пояснення феномена психологічної жертви. Психологічний аналіз сутності понять: «віктимність», «віктимізація», «віктимна ситуація», «віктимогенний потенціал», «віктимна поведінка». Форми прояву та етапи розвитку віктимної поведінки.

Тема 3. Самосвідомість особистості

Погляди на проблему самосвідомості у вітчизняній та зарубіжній науці. Структура самосвідомості та «Я-концепції» особистості. Компоненти самосвідомості: когнітивний (самопізнання), емоційний (відношення до себе), регулятивний. Види «Я-образів» особистості: тілесне Я, реальне Я, ідеальне Я, викривлене Я.

Тема 4. Захисні механізми особистості

Поняття про адаптивні функції захисних механізмів. Рефлексія як психічний механізм самосвідомості. Види захисних механізмів: проекція, інтроекція, регресія, ретрофлексія, сублімація, раціоналізація, ідентифікація, дефлексія.

Тема 5. Чинники віктимної поведінки особистості

Групи чинників, що зумовлюють віктимну поведінку особистості. Соціальні чинники як несприятливі соціальні, економічні, політичні, правові умови існування суспільства. Феномен «порівняльної депривації» як наслідок розшарування суспільства, наявності привілеїв у невеликої кількості людей. Соціально-психологічні чинники, пов'язані з несприятливими особливостями взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням, з негативним впливом останнього на розвиток особистості. Роль сім'ї у становленні особистості з віктимною поведінкою. Роль ЗМІ у виникненні віктимної поведінки. Стилі сімейного виховання, що сприяють формуванню віктимної поведінки. Індивідуально-психологічні чинники, що пов'язані з наявністю певних характеристик особистості, які утруднюють процес її соціалізації. Неадекватна самооцінка і рівень домагань, підвищений рівень тривожності, агресивність, соромливість, морально деформовані і протиправні ціннісні орієнтації як причини віктимної поведінки. Відставання в загальному розвитку, що викликане хворобами, фізичними порушеннями та їх вплив на відхилення в поведінці.

Тема 6. Жертва злочинних посягань

Поняття жертви злочину. Структура особистості жертви злочину та рівні її вивчення. Класифікація і типологія жертв злочинних посягань. Психологія жертв злочинних посягань. Жінка, Неповнолітні діти, Особа похилого віку, Підприємець, Користувач мережі Інтернет, Особи, що займаються професійною діяльністю, пов'язаною з ризиком, як жертви злочинних посягань.

Змістовий модуль 2. Діяльність психолога з надання психологічної допомоги особистості з віктимною поведінкою

Тема 7. Психологічна діагностика особистості з віктимною поведінкою

Принципи психологічної діагностики віктимної поведінки: системний підхід, індивідуальний підхід, принцип педагогічного оптимізму, прогностичність тощо. Стадії діагностики: попередня стадія (виявлення зовнішніх особливостей віктимної поведінки, попереднє формулювання гіпотези щодо можливих причин віктимної поведінки), стадія уточнення (аналіз соціально-психологічних, педагогічних та індивідуально-психологічних чинників віктимної поведінки), заключна стадія (вивчення індивідуально-психологічних якостей особистості, її фізичного і психічного здоров'я з метою уточнення причин віктимної поведінки й прогнозування тенденцій особистісного розвитку). Методи психологічної діагностики віктимної поведінки. Особливості спостереження, тестування, опитування.

Тема 8. Психологічні умови профілактики і корекції віктимної поведінки

Зміст, функції і етапи профілактики і корекції віктимної поведінки особистості. Створення передумов попередження відхилень у поведінці через пропаганду здорового образу життя, формування сприятливого соціально-психологічного клімату в мікросоціальному оточенні особистості, створення можливостей для самореалізації особистості в суспільстві тощо. Напрями психологічної допомоги особистості: психологічна превенція (попередження, профілактика) і психологічна інтервенція (подолання, корекція, реабілітація). Психодіагностика як допоміжний засіб надання психологічної допомоги особистості з віктимною поведінкою. Проблема соціально-психологічної реабілітації особистості з віктимною поведінкою. Особливості роботи «телефону довіри» як анонімного консультування особистості, схильної до віктимної поведінки. Психологічні основи профілактики і корекції віктимної поведінки особистості. Основні напрями, види та принципи профілактики віктимної поведінки особистості. Форми психологічної корекції віктимної поведінки особистості. Методи психокорекції віктимної поведінки особистості.

Тема 9. Теоретичні і практичні аспекти тренінгу самопізнання та саморозвитку

Принципи тренінгової роботи. Стадії та процеси тренінгу. Програма тренінгу самопізнання та саморозвитку. Оцінка результатів тренінгової роботи. Психологічна симптоматика наявності порушень комунікативних стосунків. Усвідомлення суттєвих аспектів власної поведінки завдяки зворотному зв'язку і самоспостереженню. Випробування нових способів і форм поведінки.

Тема 10. Засоби самовдосконалення особистості

Релаксація, концентрація, візуалізація, самонавіювання та аутогенне тренування.

4. Структура навчальної дисципліни

Змістовий модуль	Усього годин	Аудиторні (контактні) години						Самостійна робота, год		Система накопичення балів	
		Усього годин		Лекційні заняття, год		Практичні заняття, год				Теор. зав-ня, балів	Практ. зав-ня, балів
		ден.	заоч.	ден.	заоч.	ден.	заоч.	ден.	заоч.		
1	72	24	11	12	4	12	7	48	61	15	15
2	48	16	7	8	2	8	5	32	41	15	15
Усього за змістові модулі	120	40	18	20	6	20	12	80	102	30	30
Залік	40									20	20
Разом		120						80	102	100	

5. Темі лекційних занять

Змістовий модуль	Назва теми	Кількість годин	
		ден.	заоч.
1	Віктимологія як наука	2	
1	Зміст і форми віктимної поведінки особистості	2	2
1	Самосвідомість особистості	2	
1	Захисні механізми особистості	2	2
1	Чинники віктимної поведінки особистості	2	
1	Жертва злочинних посягань	2	
2	Психологічна діагностика особистості з віктимною поведінкою	2	
2	Психологічні умови профілактики і корекції віктимної поведінки	2	2
2	Теоретичні і практичні аспекти тренінгу самопізнання та саморозвитку	2	

Змістовий модуль	Назва теми	Кількість годин	
		ден.	заоч.
2	Засоби самовдосконалення особистості	2	
Разом		20	6

6. Теми практичних занять

Змістовий модуль	Назва теми	Кількість годин	
		ден.	заоч.
1	Практичні аспекти віктимології як науки	2	
1	Аналіз змісту і форм віктимної поведінки особистості	2	2
1	Психологічні особливості самосвідомості особистості	2	2
1	Аналіз та усвідомлення захисних механізмів особистості	2	
1	Вплив чинників, що призводять до віктимної поведінки особистості	2	
1	Аналіз психологічних особливостей жертви злочинних посягань	2	2
2	Практичні аспекти психологічної діагностики особистості з віктимною поведінкою	2	
2	Психологічні умови профілактики і корекції віктимної поведінки	2	2
2	Практичні аспекти тренінгу самопізнання та саморозвитку	2	2
2	Особливості застосування засобів самовдосконалення особистості	2	
Разом		20	12

7. Види і зміст поточних контрольних заходів

Змістовий модуль	Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
1	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Самостійна робота до теми 2	Вимоги до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	1
	Самостійна робота до теми 3	Вимоги до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	1
	Самостійна робота до теми 4	Вимоги до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	1
	Самостійна робота до теми 5	Вимоги до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	1

Змістовий модуль	Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
	Тестування	Самостійне проходження електронного тестування в СЕЗН ЗНУ (Moodle) за результатами вивчення матеріалу дисципліни.	Правильна відповідь	8
2	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Практичне заняття	Практична перевірка, усний контроль з теми практичного заняття	Обґрунтованість висловів, орієнтація в темі	3
	Самостійна робота до теми 6	Вимоги до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	3
	Самостійна робота до теми 7	Вимоги до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	3
	Самостійна робота до теми 8	Вимоги до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	3
	Самостійна робота до теми 9	Вимоги до виконання та оформлення подано у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	Критерії оцінювання подано до завдання у СЕЗН ЗНУ (Moodle)	2
	Тестування	Самостійне проходження електронного тестування в СЕЗН ЗНУ (Moodle) за результатами вивчення матеріалу дисципліни.	Правильна відповідь	7
Усього контр. заходів	20			60

8. Підсумковий семестровий контроль

Форма	Види підсумкових контрольних заходів	Зміст підсумкового контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
Залік	Теоретична складова заліку.	Усна відповідь на поставлені запитання.	Правильна відповідь	20
	Практична складова.	Презентація програми психологічного супроводу людей з віктимною поведінкою.	Зміст програми та доцільність запропонованих заходів.	20
Усього за підсумковий семестровий контроль				40

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Основна:

- Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054521.pdf>
- Клопота Є. А. Тренінг самопізнання та саморозвитку: навч. посіб. під грифом МОН України. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. 208 с.

3. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ : Дакор, 2019. 236 с. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0054156.pdf>.
4. Свідоме і несвідоме у груповій взаємодії : монографія / П. П. Горностай, О. Л. Коробанова, О. Т. Плетка та ін. ; за наук. ред. П. П. Горностая. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 244 с.
5. Теслик Н. М. Віктимологія : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2021. 71 с. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054520.pdf>
6. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 250 с.
7. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки : навч.-метод. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054489.pdf>.

Додаткова:

8. Victim Mentality: Definition, Causes, and Ways to Cope By Arlin Cuncic, MAUpdated on April 04, 2023 <https://www.verywellmind.com/what-is-a-victim-mentality-5120615>
9. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/TSUL/0007136.pdf>.
10. Віктимологія та агресологія : навч. посіб. / за ред. : Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкіна. Київ ; Рівне : Прінт Хауз, 2010. 256 с.
11. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2002. 186 с.
12. Калюжна Є. М. Тренінг самоефективності особистості: практичний інструментарій для психологів, коучів, тренерів. Київ: ППК ДСЗУ, 2020. 248 с.
13. Кузікова С. Б. К Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: монографія. Суми: СумДПУ, 2020. 324 с.
14. Методичні матеріали та завдання до практичних занять з навчальної дисципліни «Віктимологія» / уклад.: К. Д. Кулик, Н. В. Сметаніна. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2022. 83 с. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054523.pdf>
15. Петрунько О., Паціора Г. Особливості віктимної поведінки молоді. Вчені записки Університету «Крок». Серія: Економіка. 2023. № 2(70). С. 159–165. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/2021/Krok/Krok2023n2/159.pdf>.
16. Святенко Ю. О. Тренінг особистісного зростання: навч.-метод. посіб. Київ: Слово, 2017. 112 с.
17. Терлецька Л. Г. Психологія здоров'я особистості: тренінг психосинтезу: навч. посіб. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. 112 с.
18. Чуйко О., Клібайс Т. Соціально-психологічні аспекти адаптивних можливостей та віктимної поведінки студентської молоді. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота. 2020. № 1. С. 23–26.

Інформаційні ресурси:

1. Психологічний сайт. URL: <http://psylib.org.ua/> (дата звернення: 21.09.2021).
2. Бібліотека українських підручників. URL: <http://pidruchniki.ws> (дата звернення: 20.09.2021).
3. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського. URL: www.dnrb.gov.ua (дата звернення: 25.09.2021).
4. Національна бібліотека України імені В.В. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 28.09.2021).